

Londoni konferencián ismertetett magyar sajtóforrások

2014 februárjában túlnyomórészt az Eötvös Loránd Tudományegyetem Egyetemi Könyvtár folyóirat-állományán alapuló kutatás eredményei kerültek bemutatásra egy nemzetközi tudományos konferencián Londonban. Az angliai *Régi szabályok és új hagyományok* hívógondolatra épülő Közép- és Kelet-Európa társadalmának és társadalomtörténetének teret adó tanácskozáson Fabó Edit *A női szerepek erotikuma a dualizmus kori magyar élclapokban* címmel meghirdetett előadásában prezentálta a vizuális élményt is adó sajtóforrások történeti szempontú kutathatóságát.

Az elemzés bázisául szolgáló sokezres képi anyag többszöri átnézése után alakult ki az a rálátás, amelynek segítségével fel lehetett ismerni és meg lehetett fogalmazni a vizsgálat elején is rögzített megfigyelés magyarázatát, miszerint az 1867 utáni magyar élclapok nőábrázolásainak erotikus töltete a korszak második felére jelentősen megkopott. Az értelmezésnek fontos állomása volt a 2012 decemberében az Országos Széchényi Könyvtár és a Budapesti Történeti Múzeum szervezésében megrendezett *Képes világ* konferenciára való felkészülés, illetve az azóta publikálás alatt álló, a *Tanulmányok Budapest múltjából* különszámában megjelenő tanulmány megírása.

1867 után az újból életbe lépett sajtótörvénnyel a hazai sajtóélet virágzásnak indult. A különféle sajtótípusok közt népszerűek voltak a polgári átalakulás vadhajtsáit kritizáló élclapok; a legjelentősebbek: *Üstökös*, *Bolond Miska*, *Borsszem Jankó*, *Bolond Istók*. A polgárosodás egyik vonulata volt a női emancipáció, a női szerepek változása. A nőábrázolások erotikuma tehát jelentősen változott a dualizmus kori magyar élclapok karikatúráiban és paródiáiban.

A humor lételeme a gúny, a kritika. Az élclapokban a magyar nagyközönség számára is érthető, elviselhető, szerepformálásra nevelő, terelő kritika gúnyosságának mértéke, stílusa a kiegyezés utáni másfél évtizedben forrott ki. A stíluskeresés időszakában a vállaltan nagyobb popularitásra törekvő lapok a gúny, a lehetséges bánás élet előszeretettel tompították erotikus utalásokkal.

A nemiség ábrázolását erőteljesen befolyásolta a korábbi kötöttségektől mentesebb társadalmi nyilvánosságban – a nyílt színtereken egyre gyakrabban és bátrabban előforduló hölgyek színrelépése. Bár valóban izgalmasabb volt a nők ábrázolása, de a szerepek érzékeltetéséhez szükségszerűen szerepet kaptak a férfiak is. A nyilvános tereken való női jelenlétnek elfogadása egybeesik az általánosabb polgári (férfi)szerepelvárások kialakulásával.

Száz év múltán nagyobb látószögbe kerülnek az élclapforrások, így a jellemzőbb ábrázolások sorrendiségében még demonstratívabbak a közel ötvenéves korszakban lezajlott változások. Áttekintésük nyomán szembetűnők a változás jellegzetességei, amelyek közül ezúttal a női szerepek erotikumára esett a figyelem.

A prezentációt most csupán négy kép illusztrálja. Az 1870-es évek közepétől a tömegtermelésnek engedő divat is behódolt a korszellemnek. Megjelentek az úgy-mond „uni-szex”, mindkét nem számára hordható ruhadarabok, illetve a férfi és női öltözködést egymásnak megfelelő, egységesítő divatstílus. A két nem közti különbséget leplezni kívánó törekvés lehetetlenségét kaján ábrázolások viszont hangsúlyozták, miért marad mégis nő a nő, és férfi a férfi.

1875 júniusában a *Borsszem Jankó* azt mutatta be, hogyan bukna el a nők szűk fazonú szoknyáikban a segítőkész – azonban külön erre a helyzetre vadászó – férfiak legnagyobb öröme. Az ilyen balesetben csorba esett a hölgyek erényén, hiszen úgy került közszemlére legintimebb domborulatuk, hogy szinte csak az látszott belőlük – így illetlenül, bár szép, kerek, de mégiscsak egy feneket mutattak a világnak (1. kép).

Két évvel később ugyancsak a *Borsszem Jankó* vidéki házaspárja a furcsa sötét kabátos hölgy láttán töpreng, vajon miféle szerzet sétál előttük. Azt gondolták az elegáns kalap, zakó és sétatálca alapján, hogy mindenképp úri jelenség, de egyúttal nő is, hiszen ezt fűzős dereka egyértelművé tette – tehát valami a kettőnek az ötvözete lehet, vagyis „úrnő” (2. kép).

1876-ban az *Ústökös* biztatja az utcán korzózó divatos hölgyet, hogy villantsa ki bokáját, lábát, mert – szintén elegáns – férfiak serege fogja követni, akik a látványért jó nagyokat lépnek és szemüvegüket is előveszik (3. kép).

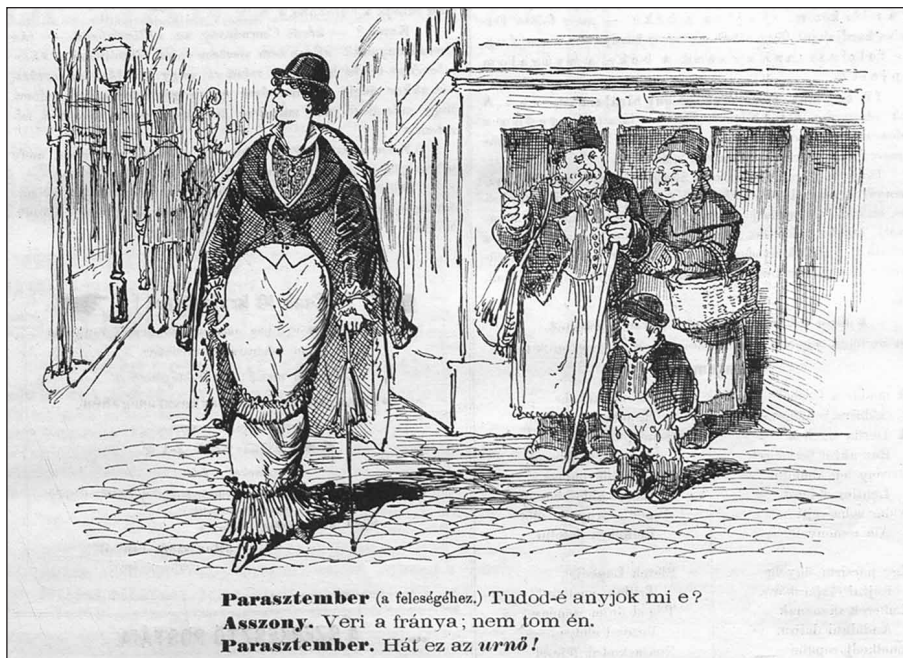
A XX. század elején azonban már biztatni sem kell a kor csinos és kétségtelenül vonzó leányzókat, ő már nemcsak azért emeli fel szoknyáját, hogy hódítson, hanem azért is, jelezze a harisnyája is divatos, tehát ő minden porcikájával együtt, összességében is dekoratív jelenség, akit szintén követnek (a divatra is fogékony) urak (4. kép).

A korszak elején a hagyományos nemi sztereotípiákba vetített kifogások még meghagyták a női nem vonzerejét. Mindemellett egyrészt segítették a kritika értelmezését, másrészt megteremtették a kulturált élcelődés stílusát. Az 1880-as évektől érzékelhető az a tónusváltás, amelyben az erotika veszít erejéből. Erre az időszakra tehető a polgári világ rendjének, szabályainak elterjedése, általánossá válása és elfogadása. A női szerepekben is bekövetkező módosulások is lassan elfogadottá váltak. Az új női szerepkiterjesztések viszont elnyelték a két nem közti addig elfogadott kacérkodás játékát, erotikáját. A modern nők dekoratívan divatosak, az értelmiségi nők pedig kifejezetten taszítóak lettek. Az erotikum a közönségesség, a harsányság szintjén jelent meg az átalakulás veszteségeinek, a leszakadók, a prostituáltak világában. A hagyományos női kötelességüket hanyagoló asszonyok kifejezetten csúnyák – ugyancsak taszítóak voltak. A liberalizmus demokratikus eszméi a párkapcsolatokban is érvényre jutottak. Sőt, a korszak végére megjelentek az egymás nélkül is boldogulni vágyó férfiak és nők.

Az előadás e folyamatot érzékeltette több tucat markáns példa felvonultatásával, elemzésével. A válogatás demonstrálta, hogyan veszett el a női szerepek vonzó erotikuma, s miként változott a gúny, a kritika éle a megerősödő polgári társadalom értékrendjében, szabályrendszerében, a női egyenjogúsítási törekvések elfogadtatásában. Az élclapok a dualizmus második felében a középosztály életvitelét érintő kritikái elnézőek, összekacsintóak, míg a hagyományosabb női szerepkörrel járó kötelezettségükről megfélemlítőkre és a leszakadók gondjaira maró gúnyval igyekeztek felhívni a figyelmet.

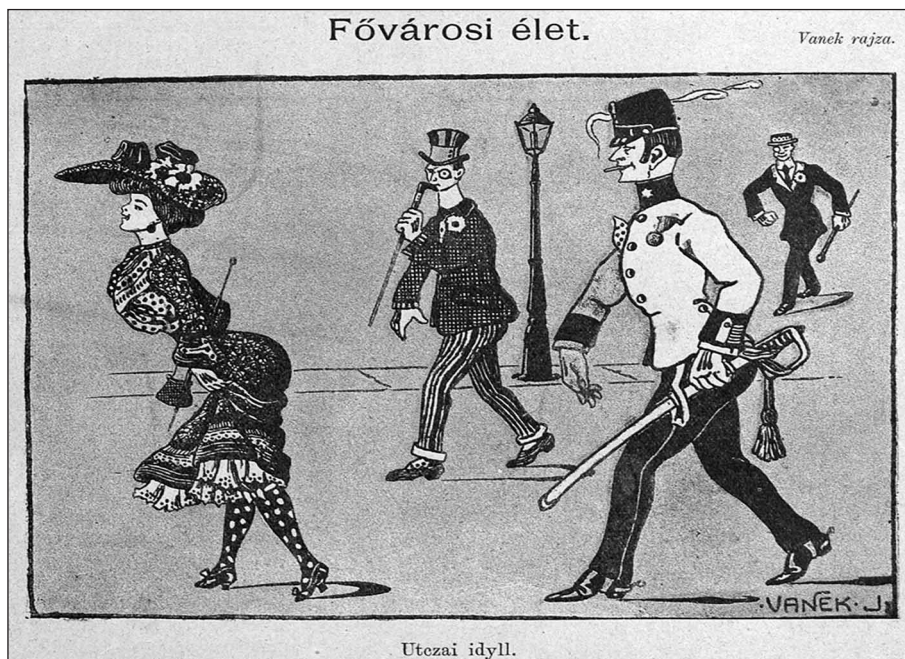
1. kép. A divat mint veszedelme az erénynek. Nyári vad kép.
 (Borsszem Jankó, 1875. június 13. 8. p.)

2. kép. Divat.
 (Borsszem Jankó, 1877. április 8. 9. p.)

3. kép. Magyar klasszikusokból
(Üstökös, 1876. november 26. 571. p.)

4. kép. Fővárosi élet.
(Üstökös, 1905. augusztus 20. 5. p.)